

CUMHURİYET'İN KURULUŞUNDAN İTİBAREN TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ BÜYÜMESİ

Dr. Bahri Kandaş

-I- GİRİŞ

Bu incelemede; Türkiye'nin 1923'den sonraki İktisadi Büyümesi, milli gelir ve bunu meydana getiren başlıca sektörler itibariyle, izlenen ekonomi politikasına uygun olarak devre devre açıklanmaya çalışılacaktır.

A.İKTİSADİ BÜYÜME

"İktisadi hayatın temel verilerinde (işgücü, tabii kaynaklar, teçhizat) fert başına bir yıldan öbürüne daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara büyüme adını veriyoruz"⁽¹⁾.

"Bir ülkede iktisadi gelişmenin mevcudiyetinden bahsedebilmek için, orada adam başına düşen gelir seviyesinde devamlı ve önemli artışların kaydedilmiş olması şarttır"⁽²⁾.

"Büyümeyi, uzun zaman devreleri boyunca ulusal servetteki artış olarak tanımlayabiliriz"⁽³⁾.

(1) Ülgener F.S. *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, s. 405.

(2) Üstünel B. *Kalkınmanın Neresindeyiz?* s.7.

(3) Bicanic R. *İktisadi Çevirileri*, s.241.

Yukarıda verilen tanımlarda ortak olan, "devamlı reel gelir artışı" hususudur. Her canlı gibi millet ekonomisi de büyüyen bir varlık olduğundan; nüfus, işgücü, kaynaklar, teçhizat zamanla büyür, genişler. Üretim elemanlarının büyümesi sonunda meydana gelen fert başına reel gelir artışı iktisadi büyüme hakkında bir fikir verebilir. Büyümenin tam bir açıklamasını yapabilmek için; politik yapı, aile şekli, dini inançlar, eğitim sistemi, kentleşme hareketi, halkın yenilik ve değişikliği benimseme derecesi, tabii kaynakların bolluğu veya kıtlığı gibi faktörlerin de ayrı ayrı ele alınıp incelenmesi, bunlarda meydana gelen değişikliklerin bir ölçüye vurularak izahı gerekir. Sözü edilen bu unsurların ölçüye sığmaması, rakamlarla ifade olunamaması; milli geliri, büyümenin bir ölçüsü olarak almak zorunluluğunu doğuruyor. İktisadi büyüme ile ilgili elemanların, etkilerini, sonuç olarak üretilen mal ve hizmet miktarında gösterecekleri göz önünde bulundurulursa, milli gelirin, büyümenin ölçüsü olarak kullanılmasında hata olmaz sanırız.

Milli gelir her ne kadar büyümenin bir ölçüsü olarak ele alınırsa da, bundan geniş anlamda fertlerin refahı hakkında sonuçlar çıkarılmamalıdır. Zaman içinde toplum ve fert başına düşen gelir arttığı halde, bu, bütün fertlerin refah içinde yaşadıklarını göstermez. Gelirin miktarı kadar bölüşülme şeklinin de toplumun refahı bakımından önemli olduğu unutulmamalıdır.

Nüfus, iktisadi büyümede birinci planda rol oynayan üretim elemanlarından farklı durum gösterir. Nüfus, tüketici olarak üretimin miktarını ve cinsini tayin eder. Dolayısıyla, nüfusun miktarındaki ve bileşimindeki değişmeler, büyümenin yönünü ve hızını etkiler.

Nüfusun bir de üretici yönü vardır ki, bunun da iktisadi büyüme ile ilişkisi çok kuvvetlidir. İşgücünün büyümedeki rolü inkâr olunamaz. Bir toplumda çalışabilir yaştaki fertlerin artması, iş bulma sorununu da beraberinde getirir. Bu da, yatırımların artmasını gerektirir. Eğer yatırımlar artırılmıyorsa, fert başına düşen verim azalır.

Yatırımların gerekli kıldığı sermaye, üretim elemanları arasında emek ile birlikte önemli yer tutar. Sermayenin hacminde ve bileşiminde meydana gelen değişmeler ile büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi şüphesiz çok yararlı olur.

B. İZLENİLECEK YOL

İktisadi büyüme hakkında yukarıda yapılan kısa açıklamadan sonra, şimdi de izlenilecek yolu görelim:

Cumhuriyet'ten bu yana geçen süre incelemeye esas alındığından, önce Osmanlı Türkiye'sinin son zamanlarındaki genel durumunun ne olduğuna kısaca değinilecektir. Bu açıklama, ele alınan dönem başındaki genel görünümün ne olduğunu, nereden hareketle bugün nereye ulaşıldığını göstermek yönünden yararlı ve zaruridir. Bundan sonra, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki nüfus büyümesi topluca ele alınacak, incelemenin gerektirdiği ölçüde üzerinde durulacaktır. Daha sonra, iktisadi büyümeyi meydana getiren faktörler devreler bakımından mümkün olduğu kadar tek tek ele alınarak milli gelirin, fert başına reel gelir artışının ne olduğu ve nedenleri sırasıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Ele alınacak devreler, izlenmiş olan iktisat politikasına uygun olarak aşağıdaki sırayı takip edecektir:

- a) 1923 - 1932;
- b) 1933 - 1938;
- c) 1939 - 1945;
- d) 1946 - 1949;
- e) 1950 - 1960;
- f) 1960'dan sonrası.

-II-

İKTİSADİ BÜYÜMEDE DEVRELER

A - CUMHURİYET ÖNCESİ GENEL DURUM

Modern anlamda bir devlet olarak yönetilmeyen, ülkenin mutlak hakiminin padişah olduğu Osmanlı Türkiye'sinin mali ve iktisadi durumu hakkında bilinenler pek azdır.

1908 yılına kadar, bugünkü anlamda bir bütçe hazırlanmamıştır. İmparatorluk devrinde, yabancı devletlerden borç alınacağı zamanlarda, gerçek gelir ve gider rakamları ile ilgili olmayan, bir takım uydurma rakamları içeren bir bütçe taslağı hazırlanırdı. Mali sıkıntı içinde bulunan İmparatorluğun son zamanlarında memur maaşları bile tam zamanında ödenemezdi. Meşrutiyet İdaresi, 1909 yılından itibaren bütçe hazırlamaya başlamıştır. Ancak, yapılan bütçeler hiçbir zaman denk bağlanamamış, daima açık vermiştir. Bütçe açıklarının, her yıl dış borçlanmalarla kapatılması yoluna başvurulmuş, devlet gelirlerinin en sağlamları bu borçlar karşılığında yabancı ülkelerin buradaki temsilcilerinden kurulu bir idareye rehnedilmiştir. Dolayısıyla, gelirlerin toplanması da bu idareye bırakılmıştır⁽⁴⁾. 1854 yılından imparatorluğun yıkıldığı tarihe kadar geçen süre içinde yapılan dış borçlanmalardan, Lozan Anlaşması'nın imzalanışında 161 milyon liranın üzerinde bakiye kalışı, dış borçlanmaların önemini belirtmeye yeter⁽⁵⁾.

(4) *Maliye Mecmuası*, 1937, Sayı 1 s.5-6.

(5) *Maliye Mecmuası*, 1937, Sayı 6, s.14.

Mali durum hakkındaki toplu bir fikir edinebilme amacıyla Meşrutiyet devri bütçeleri aşağıya alınmıştır:⁽⁶⁾

Mali Yıl	Gelir (TL)	Gider (TL)	Bütçe Açığı (TL)	Alınan Tedbirler
1909	25.078.962	30.569.545	5.460.583	İktikraz akdi suretiyle
1910	26.015.101	35.693.783	9.678.682	İstikraz akdi suretiyle
1911	28.445.795	36.233.184	7.787.389	Kısa ve uzun vadeli istikraz ile
1912	30.514.158	34.590.561	4.076.403	Kısa ve uzun vadeli istikraz ile
1913	30.514.158	34.590.561	4.076.403	Kısa ve uzun vadeli istikraz ile
1914	32.607.490	34.012.003	1.404.513	5 ve 14/8/1330 tarihli kanunlarla bazı nevi vergilere ve resimlere yapılacak zamlar ile
1915	26.836.438	35.657.545	8.821.107	Osmanlı Bankası ile olan Hazine hesabı carisinden maade Hazine Tahvilatı ihracı, hesabı cariler küşadı veya istikraz akdi ve vergilere yapılacak zamlar ile
1916	25.012.572	39.724.720	14.712.148	" " "
1917	23.854.165	53.304.511	29.720.346	" " "
1918	34.016.698	51.969.711	17.953.013	(Ayrıca teminatlı evraki nakdiye ihracı suretiyle)
1919	34.016.698	92.731.578	58.714.880	(Ayrıca ağnam resminin iki misli olarak cibayeti ile)

Kapitülasyonlar, Türk müteşebbislerini yabancılar lehine faaliyetten uzak bırakmış, gümrük resminde Türkiye'nin hakimiyet hakkı sınırlandırılmış, herhangi bir tedbire başvurabilme olanağı yok edilmiştir. Memleketin imarına, iktisadi gelişmesine, milli eğitime, sağlık hizmetlerine bütçe gelirlerinin ancak yüzde 2'si ayrılabilmiştir⁽⁷⁾.

Sanayi; birkaç mensucat, çimento, zeytinyağı, çırçır ve sigara fabrikasından ibaret idi. İthalatın yüzde 70'i tüketim mallarına ait bulunuyordu. Mamul madde için harcanılan 3 liranın 1 lirası döviz olarak yurt dışına çıkıyordu⁽⁸⁾.

Maden; taşkömürü, krom, bakır, kurşun, zımpara, civa, borasit, man-ganez, lületaşı, demir, çinko, kükürt ve antimon gibi madenler işletili-yordu. Ülkenin yeraltı servetleri, kapitülasyonlardan da yararlanılarak adeta sömürülmüştü⁽⁹⁾.

(6) Maliye Mecmuası, 1937, Sayı 5, s.6.

(7) Maliye Mecmuası, 1937, Sayı 1, s.6.

(8) Cillov H., Türkiye Ekonomisi, 1965, s.259.

(9) Cillov H., Türkiye Ekonomisi, 1965, s.335.

Ulaşım; karayolları yok denecek kadar az, olanlar da bakımsız ve bozuktu. İskenderun-Halep, Beyrut-Şam, Trabzon-Erzurum, Doğu Beyazıt ve Bursa ili yolları nisbeten iyi ve bakımlıdır. İmparatorluktan devredilen 18.335 kilometrelik yolun 13.885 kilometrelik kısmı tamamen harap ve tamire muhtaç, 4450 kilometrelik kısmı toprak şose halinde idi⁽¹⁰⁾. Limanlar tamamıyla yetersizdi. Sun'i olarak yapılanlar çok azdı. Tek hatlı takriben 4 bin kilometre demiryolu vardı⁽¹¹⁾.

1868 yılında bir Fransızın, Fuat Paşa ile yapmış olduğu aşağıdaki konuşma, 19. yüzyıl Osmanlı Türkiye'si hakkında fikir vermesi bakımından ilginçtir:

"...İflasa doğru sürüklenmekte olduğunuzu inkâr edebilir misiniz? Ve eski borçlarınızı ödemek için bugün tek çarenin, borçlarınızın mütemadiyen artması dolayısıyla her defasında daha ağırlaşan bir faiz nisbeti mukabilinde, yeni istikrazlar akdetmek olduğu bütün Avrupaca malum değil midir? İnsan ancak layık olduğu bankerleri bulur. Bir memleketin mali itibarı keyif ve arzuya tabi değildir. Para istikraz edenler bu itibarı ne yaratırlar, ne de bunu ortadan kaldıracırlar. Sadece bu itibarı olduğu gibi müşahade ederler."⁽¹²⁾

B - CUMHURİYET'TEN SONRAKİ NÜFUS BÜYÜMESİ

Bir ülkede nüfusun çoğalmasının, bileşiminin ve niteliğinin, iktisadi gelişme hızını azaltıcı ve artırıcı etkileri olur. Ülkenin teknolojik seviyesi, üretimin özelliği ve mevcut kurumların yapısını tayin eden insan gücü kaynağının, hem üretici hem tüketici olarak, iktisadi büyüme ile iki yönlü bir ilişkisi vardır.

a) Türkiye'nin Nüfus Politikası

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu; Mussolini'nin 1926 yılında vermiş olduğu bir nutukta 6 milyon, İngiliz Dışişlerince 9 milyon, Fransızlarca 8 milyon ve bir Yunanlı tarafından 10 milyona yakın olarak hesaplanıyordu.⁽¹³⁾ Cumhuriyet'in kuruluşunda 12,5 milyon kadar olduğu çok sonraları tahmin olunan Türkiye nüfusu, zamanın idarecileri tarafından yeterli bulunmuyor, hızla artması arzu ediliyordu. Nüfusun sürekli savaşlarla azalmış ve yorgun düşmüş olması, siyasi ve askeri sebepler bu isteğin nedenlerini teşkil ediyordu. Halk Fırkası grubu Nüfus Komisyonu'nun 1934 yılında yayımlanan raporunda "... bugün Türkiye'de nüfusa iktisadi bütün ehemmiyeti vermekle beraber onun

(10) Cillov H., *Türkiye Ekonomisi*, 1965, s.361.

(11) Cillov H., *Türkiye Ekonomisi*, 1965, s.356.

(12) *Maliye Mecmuası*, 1940, Sayı 17, s.685.

(13) Türkay O., *Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme*, s.4.

üstünde olarak geniş topraklarımızın müdafaa kudretinin artırılması gayesi vardır.”⁽¹⁴⁾ deyiminin yer alması, bunu açıkça göstermektedir.

b) Türkiye’de Nüfus Artışı

Nüfus artışına büyük önem veren Cumhuriyet İdaresi, kuruluşundan 4 yıl sonra ilk nüfus sayımını yaptırmış, ondan sonra da belli aralıklarla tekrarlanmıştır. Yıllar itibariyle, nüfus sayımları ve sonuçları aşağıya alınmıştır:

TABLO 1 ⁽¹⁵⁾

Yıllar	Genel Nüfus	Fark	% Artış	Yıllık Ortalama Artış (Binde)
1927	13.648.270	—	—	—
1935	16.158.018	2.509.748	18.4	21.3
1940	17.820.950	1.662.932	10.3	19.8
1945	18.790.174	969.922	5.4	10.7
1950	20.947.188	2.157.014	11.5	22.0
1955	24.064.763	3.117.575	14.9	28.1
1960	27.809.831	3.745.068	15.5	29.3
1965	31.391.207	3.581.376	12.9	25.7
1970	35.605.176	4.213.969	11.8	25.1
1975	40.347.719	7.742.543	11.7	25.0
1980	44.736.957	4.389.238	9.8	20.6
1985	51.420.757*	6.683.800	12.9	27.8

* (Geçici rakamlar)

Yukarıdaki tablo, nüfusun 58 yılda 37.772.487 kişi çoğaldığını, kaba bir hesapla yüzde 376.76’nın üzerinde bir artış gösterdiğini ifade eder. Bu artış, o zamanki yöneticilerin tasavvur bile edemeyecekleri oranda yüksektir. 1927-1935 sayımları arasındaki farkın büyük oluşu, ilk sayımın doğru yapılamaması, pek çok kişinin şu veya bu endişelerle kendilerini sayım memurlarına yazdırmayı ve iki sayım arasındaki sürenin uzunluğundan ileri gelmektedir.

c) Nüfus Artışının Sebepleri

Memleketlerin nüfusu, doğumlara, ölümlere ve gençlere bağlı olarak değişir. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra yurdumuza dışardan gelen göçmenlerin sayısını gösterir doğru bilgiler mevcut değildir. İlk yıllardaki nüfus mübadelesi ile Hatay’ın ilhaki bir yana bırakılırsa, göç-

(14) Türkay O., *Türkiye’de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme*, s.4.

(15) İstatistik Genel Müdürlüğü, 20.10.1985 Genel Nüfus Sayımı, s.1.

menlerin sayısı önemli bir yer tutmaz. Bizdeki nüfus artışının gerçek sebebi; doğum oranlarının 1935 yılından beri devamlı artış göstererek 1955'de yüzde 40,8'e, 1960'da yüzde 41,8'e yükselmesi, ölümlerin ise 1940'dan itibaren devamlı düşmek suretiyle 1960'da yüzde 13,9'da inmesidir.⁽¹⁶⁾ 2 numaralı tablo durumu topluca gösterilmektedir.⁽¹⁷⁾

TABLO 2

Devre	Ortalama Yıllık Artış (%)	Doğum Artış Oranı (%)	Ölüm Azalış Oranı (%)
1927-1935	1.9	3.51	1.66
1935-1940	1.6	3.03	1.50
1940-1945	1.07	2.63	1.63
1945-1950	2.2	3.09	0.98
1950-1955	2.82	3.42	0.69

d) Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Bileşimi

Türkiye'de her bin kadına düşen erkek sayısı tablo 3'de gösterilmiştir.⁽¹⁸⁾

TABLO 3

Yıllar	Bin Kadına Düşen Erkek Sayısı (%)
1935	96,5
1940	99,7
1945	101,1
1950	101,0
1955	103,1

İlk iki sayımda kadınların erkeklerden çok oluşu, Birinci Dünya Savaşı, Balkan Savaşı ile Kurtuluş Savaşları'nda erkeklerin kadınlardan fazla kılınmasından ileri gelmiştir.

Bir memlekette çalışan nüfusla (15-64 yaş arası), bunların bakmak zorunda oldukları bağlı nüfusun (0-14 yaş arası ve 65'den yukarı), genel toplam içindeki oranları, iktisadi yönden büyük önem taşır. Yapılan incelemeler, 1927 ile 1955 arasında çalışan başına düşen tüketici sayısının 1,2'den 1,3'e çıktığını, 1960'da tekrar 1,2'ye düştüğünü göstermiştir. Bağlı nüfusun yüksek oluşu, aşağıdaki tablodan ve başka ülkelerle karşılaştırılmasından açıkça anlaşılmaktadır.⁽¹⁹⁾

(16) Serin N., *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, s.23, 25.

(17) Yenal A., *Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi*, s.44.

(18) Türkay O., a.g.e., s.63.

(19) Yenal A., a.g.e., s.52.

TABLO 4

Nüfusun Yaş Bileşimi

	0-14	15-64	65'den yukarı
1935	41,5	54,7	3,9
1940	42,1	54,3	3,5
1945	39,6	57,1	3,3
1950	38,4	58,4	3,3
1955	39,7	56,7	3,3
1960	41,9	55,1	3,0

Halbuki çalışabilir nüfus oranı 1950 yılında, İngiltere'de yüzde 67,2, Fransa'da yüzde 66,7, Batı Almanya'da yüzde 66,6, A.B.D.'de yüzde 64,7'dir. Tüketici durumunda olan bağlı nüfusun üretim ve iktisadi büyüme üzerinde ters yönde etki yapacağı, izaha muhtaç değildir.

e) İşgücü Arzı ve Faal Nüfusun Sektörler İtibarile Dağılımı

Çalışma yaşlarında olanların sayısının, Türkiye nüfusuna paralel olarak fakat ondan daha hızlı bir oranda artış gösterdiği, yapılan araştırmalardan öğrenilmiştir. İşgücünün cinsiyet itibariyle dağılımını gösteren 5 numaralı tablo da bunu doğrular mahiyettedir.⁽²⁰⁾

TABLO 5

Cinsiyet İtibariyle İşgücü

Yıllar	Erkek (Milyon)	Kadın (Milyon)	Toplam (Milyon)
1927	3.336	1.353	4.689
1935	4.088	1.592	5.680
1940	4.735	1.820	6.555
1945	4.933	1.776	6.709
1950	5.956	2.149	8.105
1955	6.724	2.343	8.967

Milli gelirin hesaplanmasında ele alınan istihlal sektörleri itibariyle faal nüfusun dağılımını gösterir rakamları aşağıya almakla, bu kısma son verelim. 6 numaralı tablo⁽²¹⁾, Türk ekonomisinin özellikleri ve genel gidişi yönünde iyi bir fikir verebilir:

(20) Yenal A., a.g.e., s.55.

(21) Yenal A., a.g.e., s.82.

TABLO 6
Faal Nüfusun Sektörler İtibariyle Dağılımı
(% olarak)

<u>Yıllar ve Cinsiyet</u>	<u>Ziraat</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
Erkek			
1927	77.9	7.8	14.3
1935	70.0	12.4	17.6
1940	70.9	9.1	20.0
1945	66.9	11.4	21.7
1950	66.6	11.7	21.7
1955	64.4	13.9	21.7
Kadın			
1927	95.1	2.4	2.5
1935	88.9	7.7	3.4
1940	91.8	5.4	2.8
1945	92.6	4.2	3.2
1950	91.3	5.5	3.1
1955	90.4	5.8	3.8
Toplam			
1927	82.9	6.2	10.9
1935	75.3	11.1	13.6
1940	76.7	8.1	15.2
1945	73.7	9.5	16.8
1950	73.1	10.1	16.8
1955	71.2	11.8	17.0

C - TÜRKİYE MİLLİ GELİRİ

İncelemenin baş kısmında milli gelirin, büyümenin ölçüsü olarak ele alınma zorunluluğundan söz edilmiştir. Bu kısımda, Türkiye milli geliri, üzerinden hesaplandığı iktisadi sektörler, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana izlenmiş olan ekonomik politikaya paralel olarak safha safha ele alınarak izah olunacaktır. Ancak, Türkiye ekonomisinin 1923 yılından itibaren büyümesini inceleyebilmek için gerekli olan mukayese edilebilir milli gelir dizisi mevcut değildir. Böyle bir dizi, ne resmi organlar ne başkaları tarafından hazırlanmamıştır. 1948'den itibaren milli gelir tahminleri İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmaya başlanmış, daha önceki devri için mevcut bilgiler ayrı ayrı bir-

kaç yıla ait bazı tahminlerden öteye gidememiştir⁽²²⁾. 1948 öncesine ait bu tahminler de, hem birbirlerinden hem İstatistik Genel Müdürlüğü serisinden farklı usullerle yapılmış olduğundan, mukayeseye elverişli sayılmaz. Bu nedenle, bundan sonra verilecek milli gelir rakamları birkaç yıl önce bir araştırmacı tarafından hazırlanan tabloya dayandırılacak, dolayısıyla yıllar arasındaki boşlukların da doldurulması mümkün olacaktır⁽²³⁾.

Ancak, bu rakamların da tam anlamı ile gerçeği yansıtmaktan ziyade, milli gelirin artışı yönünde bir temayülü göstereceği unutulmamalıdır.

Ele alınan milli gelir rakamları; çiftçilik, ormancılık, kara ve deniz avcılığını kapsayan ziraat, madencilik, imalat sanayii, enerji ve inşaat sanayilerinin dahil bulunduğu sanayi, ticaret, ulaştırma, devlet hizmetleri gibi geri kalan bütün hizmetleri içine alan hizmet sektörleri için 1948 yılı fiyatları esas alınarak tahmin olunmuştur⁽²⁴⁾.

- (22) Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi, *Milli Gelir*, Seri 1, No: 2, Ankara, 1985.
Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi, *Milli Gelir*, Seri 1, No: 7, Ankara, 1937.
İstatistik Genel Müdürlüğü, *Türkiye Milli Geliri*, 1943 ve 1944, Yayın 275.
Şefik Bilkur, *Türkiye Milli Geliri*, İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın 189.
Vedat Eldem, *Türkiye Milli Geliri*, 1929/1945, İktisat Fakültesi Mecmuası, Ekim-Ocak 1948, s.72-118.

Değişik kurum ve şahıslarca yapılan milli gelir tahminlerine ait örnekler:

a) Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisinin Tahminleri (Seri 1, No: 7, 1937):

Yıllar	Milli Gelir
1933/34	1.150 milyon lira
1934/35	1.250 milyon lira
1935/36	1.330 milyon lira

b) Vedat Eldem'in 1938 fiyatları üzerinden yapmış olduğu tahminler (H.Cillov'un kitabından alınmıştır):

Yıllar	Milli Hasıla
1929	1.147 milyon lira
1935	1.313 milyon lira
1938	1.598 milyon lira
1944	1.440 milyon lira

c) İstatistik Genel Müdürlüğü 1938 fiyatları üzerinden yapılan tahminler (H.Cillov'un kitabından alınmıştır):

Yıllar	Milli Gelir
1942	1.875 milyon lira
1943	1.404 milyon lira
1947	2.552 milyon lira
1949	2.174 milyon lira

(23) Yenal A., a.g.e., s.12.

(24) Yenal A., a.g.e., s.12.

a) 1923-1932 Devresi:

Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nı müteakip ortaya çıkan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine kurulduğu malumdur. Her yönüyle yeniden teşkilatlanmak zorunda olan bir devletin ilk yıllarının, geçmişin, savaşın yaralarını sarmakla geçeceği şüphesizdi. Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu böyle olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı idaresinden harabe halinde bir ülke, çok ilkel sınaî kuruluşlar, geri bir tarım devralmıştı. Siyasi bağımsızlık kazanıldığına göre, Türk halkının hayat seviyesini yükseltmek, tarımsal üretimini artırmak, sanayii ve ticareti geliştirmek lazımdı. Askeri ve siyasi zaferlerle bir ulusa tekrar hayatîyet verilebilirdi. Fakat, bunun devam etmesi, iktisadi bağımsızlık ve gelişme ile sağlanabilirdi. Bu önemli noktaya işaret eden Atatürk şöyle diyordu:

"...bundan sonra pek önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar elde ettiği zaferler memleketimizi hakiki kurtuluşa sevk etmiş sayılmaz. Bu zaferler ancak ilerideki zaferimiz için kıymetli bir temel hazırlamıştır. Askeri zaferlerimizle gururla olmayalım, yani ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım. "Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalıcı olamaz, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin temin edebileceği faydalı sonuçlar tesbit için iktisadiyatımızın, iktisadi egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi ve genişletilmesi lazımdır." "Yeni Türkiye Devleti bir iktisat devleti olacaktır."⁽²⁵⁾

İşte bu hava içinde Türkiye'nin nasıl kalkındırılacağı meselesi ele alındı ve 17 Şubat 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de İktisat Kongresi toplandı. Tarım, sanayi, ticaret ve işçi sınıfları arasından seçilmiş 1553 temsilcinin katıldığı bu kongrede "İktisadi Anlaşma Esasları" kabul edildi. Kongrede varılan kararlara göre, özel sermayenin faaliyetinin sona erdiği yerde, devletin görevi başlayacaktı. Özel sektörü özendirici bir takım tedbirlerin alınması kararlaştırıldı. Millî sanayii geliştirmek için bir kanun hazırlanacak ve Gümrük Kanunu değiştirilecekti. Sınaî kuruluşlar için deniz ve kara ulaştırmasında kolaylıklar sağlanacak, müteşebbislere ucuz işletme ve kuruluş sermayeleri verilecek, sanayii için gerekli mühendis ve teknik elemanların hızla yetiştirilmesi için gayret sarfedilecekti. Mesleki bir yetişme devresi geçirmiş olanlar sanayi dalında çalışmak üzere ordudan terhis olunacaktı. Bu gayelerle iş adamlarını örgütlemek, özel sermayeyi canlandırmak ve finanse etmek için

(25) Serin N., s.102.

1924 yılında İş Bankası; 1925 yılında devlet sanayiini kurmak, finanse ve idare etmek için Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur. 1927 yılında Sanayii Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre:

1- Hükümet sınıai kuruluşlar için gerekli toprağı, belli şartlar altında parasız olarak verecek;

2- Kuruluşlar için gerekli bütün donatım, araç ve gereçler gümrük resminden muaf olacak ve demiryollarında ucuz tarife ile taşınacak;

3- Bakanlar Kurulu kararı ile, sınıai kuruluşlara ilk yıl yapım değerinin yüzde 10'u arasında prim ve belli bölgelerin ihtiyacını sağlayan kuruluşlara (8 ili aşmamak üzere), o bölgeler için 25 yıllık ayrıcalık verilecek;

4- Hükümet ve diğer kamu kuruluşları, bazı şartlar altında yerli malları yabancı ülkelerden gelenlerden yüzde 10 pahalı da olsa tercihan alacaklardı.

1927-1933 yılları arasında endüstri işletmelerinin sayısı 342'den 1473'e yükselmiş, pamuk üretimi 1000 tondan 7000 tona, yün tekstil 500 tondan 3000 tona, şeker 5000 tondan 65.000 tona, deri 3000 tondan 4400 tona, çimento ise 40.000 tondan 118.000 tona yükselmiştir⁽²⁶⁾.

Devlet maliyesinin de ıslahı yoluna gidildi. 1924 ve 1925 yılları bütçeleri küçük açıklarla bağlandıktan sonra, 1926 yılından itibaren bütçe denklığı prensibinden ayrılındı. Verimli olmayan yatırımlara para sarfedilmemesi, cari harcamaların mümkün olduğu kadar kısılması yoluna gidildi. Eğitim, bayındırlık, sağlık, iktisadi kalkınma, tarım ve emniyet hizmetleri için bütçenin yüzde 50'den fazlası sarfedildi.⁽²⁷⁾

Köylünün ıstırabına yol açan Aşar Vergisi 1925'de kaldırıldı. Milli paranın istikrarının devamına çalışıldı, tasarruflar teşvik edildi. Köylüyü finanse eden Ziraat Bankası yeniden teşkilatlandırıldı. Köylü borçları senelik yüzde 3 faize tabi tutularak 15 sene tecil edildi.

Hazineye gelir temini maksadiyle tütün, şeker, tuz, içki (bazı istisnalarla) ve kibrit imalatı ve ithalatı devlet tekeline alındı. 1929 yılında yüksek gümrük tarifesinin yürürlüğe girmesiyle memleket sanayii dış rekabetten korundu. 1930 yılında 15 milyon lira sermaye ile kurulan T.C. Merkez Bankası, 3 Ekim 1931 tarihinde işe başladı.

Bu kısaca açıklamadan sonra, şimdi de, 1927 yılından itibaren ziraat, sanayi ve hizmet sektörleri gelirleriyle, milli geliri sene sene inceleyelim.

(26) Thornburg M.W. *TURKEY, An Economic Appraisal*, s.25.

(27) *Maliye Mecmuası*, 1927, Sayı 1, s.6.

TABLO 7

Ziraat, Sanayi ve Hizmet Sektörleri
İtibariyle Türkiye Milli Geliri⁽²⁸⁾
(1948 fiyatları ile milyon TL)

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Milli Gelir
1927	2.561,5	248,1	1.639,0	4.448,6
1928	2.556,8	265,9	1.650,0	4.472,7
1929	2.218,3	301,4	1.663,0	5.182,7
1930	3.091,6	327,5	1.710,0	5.129,0
1931	3.387,2	370,4	1.756,0	5.513,6
1932	2.861,8	427,1	1.803,0	5.091,9

Yukarıdaki rakamlar, sanayi ve hizmet sektörleri gelirlerinde devamlı artış, ziraat sektörü gelirinde ise dalgalanmalar olduğunu, milli gelirin de ziraat sektörü gelirlerine bağlı olarak bütçe gelir ve giderlerinin de yıldan yıla arttığı görülüyor⁽²⁹⁾.

TABLO 8

Türkiye'de Genel Bütçe Gelir ve Giderleri
(Milyon TL.)

Yıllar	Gelir		Gider	
	Kesin Tahsilat		Kesin Ödeme	
1927	202		199	
1928	202		201	
1929	224		213	
1930	217		210	
1931	165		182	
1932	187		212	

1929 Dünya İktisadi Buhranın tesiriyle 1930'dan itibaren 2-3 yıl gelirler ve giderler azalma göstermiştir.

1927-1932 devresinde fert başına milli gelir ortalaması -1948 sabit fiyatlarıyla- 316 liradan 349 liraya yükselmekle, sadece 33 liralık bir artış göstermiştir. Bu yıllarda fert başına düşen milli gelir sırasıyla; 1928'de 321, 1929'da 364, 1930'da 353, 1931'de 371, 1932'de 335 liradır⁽³⁰⁾. Bu fert başına milli gelirin çok yavaş arttığını, dolayısıyla bu dönemde iktisadi büyümenin de ağır olduğunu gösterir.

(28) Yenil A., a.g.e., s.25.

(29) Cillov H., a.g.e., s.530.

(30) Hesaplama, tablo 7'nin milli gelir rakamları ile İstatistik Genel Müdürlüğü'nün nüfus tahminleri esas alınmıştır.

Hızlı nüfus artışı, geri kalmış bir sanayi, tamamiyle iklim şartlarına bağlı zirai sektör, iş adamı ve yatırımların yetersiz, hatta hiç denecek kadar az olması, eski dönemin tesiri altında dış borçlanmalardan sakınılması ve 1929 İktisadi Buhranı, bu değişikliğin nedenlerini kolayca izah eder.

b) 1933-1938 Devresi:

1923-1932 tarihleri arasındaki devrede özel teşebbüsün himaye edildiği, bu devrenin iktisadi bakımından karakterinin özel teşebbüslük olduğu önceki kısımda belirtilmişti. Ancak, özel teşebbüsten beklenen elde olunamamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Türkler öteden beri asker ve çiftçi bir millet olarak yaşamış, ticaret ve sanayi ile ilgilenmemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte geniş ölçüde nüfus mübadelesi olmuş, yetişmiş becerikli iş adamlarının büyük çoğunluğu yurt dışına çıkmıştı. Azınlıklara karşı eski hoşgörülük kalmadığından, yurdu terketmeyenlerde de çahşma arzu ve emniyeti önemli derecede azalmıştır. Sermaye birikimi hemen hiç yoktu. Kalkınmanın gerektirdiği yatırımlar yapılamamıştır. Eski devrin kötü mirası henüz unutulmadığından dış ve iç borçlanmadan şiddetle kaçınılmıştır. 1929 Dünya İktisadi Buhranı'nın patlamış olması da ekonomi üzerinde kötü tesirlerini göstermekte gecikmemiştir. Tediye bilançosu devamlı açık vermeye başlamış, buhran sebebiyle zirai mahsullerin fiyatları şiddetle düşmüştür. 1930 yılında kambiyo kontrolü uygulanmaya başlanmıştır. Bu devrede izlenen iktisadi politikadan beklenenin elde olunamaması, iktisadi kalkınmayı hızlandırmak ve milli ekonomi bakımından çok önemli olan sınaî projeleri yüklenerek barajları, elektrik santrallerini, çimento, demir-çelik fabrikalarını kurması, toprağı sulama ve iyileştirme projesini yürütmesi, bunlarla birlikte özel sermayeyi özendirici ortamı yaratması devletten beklenir oldu. 1933 yılında Cumhuriyet Halk Partisi programına devletçiliğı almış, keza 1935 yılında devletçilik partinin tüzüğüne girmiş, 1937 yılında da Anayasanın bir ilkesi olmuştur. Devletçiliğın zaruri olarak kabul edilmesi ve ülkenin o sırada içinde bulunduğu iktisadi durum, yetkili devlet adamlarının bu konudaki fikirlerinin belirtilmesiyle özetlenebilir:

"Devletçiliğın bizce anlamı şudur: Fertlerin özel girişkenliklerini ve faaliyetlerini esas tutma, fakat büyük bur ulusun bütün ihtiyaçlarını birçok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak, ülke ekonomisini devletin eline almak." Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk ülkesinde yüz yıllardan beri ferdi ve özel kuruluşlarla yapılamamış olan şeyleri biraz evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa zamanda yapmayı başardı⁽³¹⁾ (Atatürk).

(31) Serin N., a.g.e., s.109.

“İktisatta devletçilik siyaseti bana her şeyden evvel bir savunma vasıtası olarak kendi lüzumunu gösterdi. Yüzyılların ilgisizliğini ortadan kaldıracak, haksız yıkmaları onaracak, yeni zamanın çetin şartlarına dayanacak, sağlam bir devlet bünyesi kurabilmek için her şeyden evvel, devleti iktisatta yıpratıcak unsurlardan kurtarmak gerekiyordu. Demek ki iktisatta devletçiliği, biz gelişme yolunu izleyebilmek için bir savunma vasıtası ve bu sebeple bir gidiş noktası, bir temel saymaya mecbur bulunuyorduk⁽³²⁾ (İsmet İnönü).

“Eğer sadece ülkenin sanayileşmesini ve ulusun muhtaç olduğu benliği bazı özel kuruluşların dayandığı sermayeye bırakmak gerekirse, en az 250 sene daha bekleme devresi geçirmekliğimiz gerekir⁽³³⁾ (Celal Bayar, İktisat Bakanı).

Devletçilik sistemi kabul edildikten sonra, millileştirme ve kamulaştırma işlerine girişildi. Su, elektrik, telefon işletmeleri, Zonguldak kömür işletmesi, demiryolları millileştirildi ve kamulaştırıldı. Özel sermayenin kurmaya gücünün yetmediği büyük ve kilit sanayi yaratmak için çalışmalara başlandı. 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kuruldu. Bunların yetersizliğinin anlaşılması üzerine 1933 yılında bunların yerini Sümerbank aldı. Sümerbank'ın görevi, her türlü banka hizmetlerini görmek, teknik elemanlarının yetiştirilmesine yardım etmek, kurulmasına karar verilen devletin sınai kuruluşlarının planlarını hazırlayıp kurmak, işletmektir. Birinci 5 Yıllık Sanayi Planı hazırlanıp 1934'den itibaren uygulanmaya başlanmış; maden kaynaklarını işletmek ve elektrik enerjisini sağlayacak kuruluşları meydana getirmek amacıyla 1935'de Etibank kurulmuştur.

Devlet masraflarının yüzde 8-9'u demiryollarının inşası için harcanmıştır. Demiryollarının yapımına para temini için 12/1/1933 tarihinde 12 milyon liralık ikramiyeli Ergani İstikrazı; 28/5/1934'de 30 milyon liralık Sivas-Erzurum İstikrazı olarak üzere 2 dahili borçlanma yapılmıştır.

1934 yılında Rusya'dan alınan 8 milyon dolar dokuma fabrikalarının inşasında; 1938 yılında İngiltere'den alınan 13 milyon sterlinlik borç, Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın yapımında kullanılmıştır. Devlet bütçesinin yüzde 10'u her yıl sınai tesislere sarfedilmiş; bu devrede devlet işletmelerine 135 milyon, özel sektöre ait işletmelere ise 55 milyon liralık yatırım yapılmış; buna karşılık, tarım alanına çok az yatırımda bulunulmuş, sadece fiyat destekleme siyaseti güdülmüştür.

(32) Serin N., a.g.e., s.110.

(33) Serin N., a.g.e., s.110.

Birinci 5 Yıllık Sanayi Planında kurulması öngörülen 20 kadar fabrikadan, Kayseri'deki pamuklu doküma, Gemlik'teki sun'i ipek, Isparta'daki gülyağı, Zonguldak'taki sömük, Paşabahçe'deki şişe ve cam, İzmit'teki kağıt, Keçiörlü'daki kükürt, Bodrum'daki süngerçilik kuruluşları 1936'da bitirilmiş; diğlerleri ise II. Dünya Savaşı başladığından bitirilmek üzere bulunuyordu.

Aşağıdaki tablo, sadece yapım sanayisine ait gerek bina, gerek makina-donatım kıymetleri hakkında bir fikir verebilir⁽³⁴⁾.

TABLO 9

Bina, Makina-Donatım Kıymeti
(Milyon TL)

Yıllar	Makina-Donatım Kıymeti	Bina		Toplam Kıymet Artışı veya Yatırımlar
		Kıymeti	Toplam	
1933	63,3	46,9	110,2	—
1934	67,7	50,8	118,5	8,3
1935 *	70,1	56,7	126,8	8,3
1936	75,7	48,8	124,5	2,3
1937	82,1	52,1	134,2	9,7
1938	89,7	59,1	148,8	14,6

Altı yıllık devre içinde sadece yapım sanayiine 763 milyonun üzerinde yatırım yapılmış olması, sanayie verilen önemi belirtmeye yeterlidir. Bu devrede orta ve büyük sınaî kuruluş başına düşen ortalama işçi sayısı da 1927'ye göre 2 misli artarak 72'ye yükselmiştir. GÜdülen devletçilik siyaseti sonucu olarak, sınaî kuruluşların 1932'de yüzde 2,1'i devlete ait iken, bu oran 1939'da yüzde 9,7'ye çıkmıştır. 1927'de çalışan 4,689 milyon kişinin yüzde 82,9'u ziraat, yüzde 10,9'u hizmet, yüzde 6,2'si sanayi sektöründe bulunurken; bu devrede ziraattekilerin oranı yüzde 75,3'e inerken, sanayidekilerin oranı yüzde 11,1'e yükselmiş, hizmet sektöründekiler ise yüzde 13,6 olmuştur⁽³⁶⁾. Bu rakamlar, iktisadi yaşayışta yavaş bir bünye değişikliğine gidildiğine işaret eder. Sanayi sektörü gelirin, 1932'de 427,1 milyon iken, 1938'de 723,5 milyona yükselmesi de, milli gelir içindeki yerinin diğler sektör gelirlerine oranla hızla büyüdüğünü gösterir.

Bu dönemde sanayie verilen öncelik ve yeni yatırımlar, 1927-32 devresi ile mukayese sonunda daha iyi anlaşılır. Bu sektör geliri 1927-1932 yılları arasında 1948 fiyatları ile 179 milyonluk bir artış gösterdiği hal-

(34) Serin N., a.g.e., s.143.

(35) Yenil A., a.g.e., s.82.

de; 1933-1938 arasında artış 296,4 milyon lira olmuştur. 1948 fiyatlarıyla milli gelir tablo 10'da gösterilmiştir⁽³⁶⁾.

TABLO 10

Türkiye Milli Geliri 1933-1938
(1948 fiyatlarıyla, milyon TL)

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Milli Gelir
1933	3.326,2	552,8	1.849,0	5.728,0
1934	3.504,5	587,6	1.896,0	5.988,1
1935	3.523,2	611,7	1.976,0	6.110,9
1936	3.884,5	664,2	1.934,0	6.482,7
1937	3.823,5	677,2	1.996,0	6.496,7
1938	4.086,1	713,5	2.228,5	7.038,1

Bu devrede fert başına düşen milli gelir (1948 fiyatlarıyla); 1933'de 369, 1934'de 378, 1935'de 378, 1936'da 394, 1937'de 388, 1938'de 413 liradır. Fert başına milli gelir artış ortalaması, 1927'ye nazaran, 1928-1932 arasında sadece 33 lira iken, 1933-1938 devresinde 71 lira olmuştur⁽³⁷⁾. Bu dönemde gerek milli gelir, gerek fert başına düşen gelir önceki döneme nazaran oldukça büyük artış göstermekle beraber, gene nüfusun yüzde 75'inden fazlası tarım alanında çalışmakta; ziraat sektörü geliri, hava şartlarına göre artıp azalarak, milli gelir içinde yüzde 60'ın üzerinde yer kaplamaktadır.

Bu devrede milli gelirin artışını göstermesi bakımından Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi'nin tamamıyla ayrı usullerle hesaplamış olduğu milli gelirdeki artışları gösteren ve aşağıya alınan yükseliş temayülünü göstermesi yönünden yararlıdır.

(36) Yenil A., a.g.e., s.25.

(37) Hesaplama, Tablo 10'daki milli gelir rakamları ile İstatistik Genel Müdürlüğü'nün nüfus tahminleri esas alınmıştır.

Milli Gelir:	Cari Fiyatlar ile	Sabit Fiyatlar ile
1933/1934'e nazaran 1934/1935'de	% 8,7	% 4,6
1934/1945'e nazaran 1935/1936'da	% 6,4	% 1,8
1935/1936'ya nazaran 1937/1938'de	% 15,7	% 6,5
Fert Başına Milli Gelir:		
1933/1934'den 1934/1935'e kadar	% 6,77	
1934/1935'den 1935/1936'ya kadar	% 4,53	
1935/1936'dan 1937/1938'e kadar	% 11,61	

Kaynak: Türkiye Milli Geliri, Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi, Seri 1, No: 7, 1937.